

published in Winnipeg in 1960, and unites five dramatic poems: «Innocent Blood», «Resurrection of Ukraine», «In a Country», «For Ukraine», «In the arms of suffering», divided into actions, manifestations, scenes and pictures.

In addition, the activity of using spatial phrases with primary and secondary prepositions in the text canvas of Ohiienko's works is noted.

Spatial phrases with distant prepositions expressing the meaning of a place (localization on the basis of proximity and localization in a circle) are quite functional in the collection of poems «Our age-old wounds» by I. Ohiienko and constitute corresponding semantic groups. The most productive are phrases with the value of spatial proximity, in particular with prepositions near, at, under ($V \cdot \text{near} \cdot S_g, V \cdot \text{at} \cdot S_p, V \cdot \text{under} \cdot S_p$).

Key words: distant prepositions, localization, poems, spatial phrases, spatial landmark.

Отримано: 25.09.2018 р.

УДК 008+37(477:470)«16»:001(477)

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.116-119

Р. І. Монастирська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

I. ОГІЄНКО ПРО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ВПЛИВ УКРАЇНИ НА МОСКОВІЮ В XVII СТОЛІТТІ

У статті йдеться про показовий стан української культури й освіти часів Київської держави, поширення українських книжок у Московії, передумови виникнення словників; схарактеризовано відтворений Іваном Огієнком «Українсько-російський словник початку XVII-го віку».

Ключові слова: культурно-освітні взаємини, XVII століття, Україна, Московія, Українсько-російський словник, Іван Огієнко.

Духовне відродження українців з року в рік набуває все нових якостей. Десятиліттями замовчувана спадщина діячів української культури й освіти, яка берегла в собі колосальний науковий потенціал, відкриває нам істину, повертає до нас книги, статті, лексикографічні праці, що лежали у спецфондах. Тож сьогодні відкриваємо ще одну сторінку достеменно правдивої й повноцінної історії рідної української культури, завдячуючи **Іванові Огієнку** (1882-1973) – мовознавцю, історику церкви, культурологу, авторові перекладу «Біблії» сучасною літературною мовою, першому ректору *Кам'янець-Подільського національного університету*, який гордо носить сьогодні його ім'я. У спадщині І. Огієнка – близько тисячі праць, більшість з яких присвячена проблемам української культури й освіти. Серед найбільш значущих – кількатомна «Наша літературна мова», у якій опрацьовано тисячі історичних і етнографічних джерел та літературних творів, «Історія українського друкарства», «Дохристиянські вірування українського народу», «Українська церква за час Руїни», «Візантія й Україна», «Князь Костянтин Острозький» тощо. Варта уваги й праця І. Огієнка з історії культурно-освітніх впливів України на Московію «Українсько-російський словник початку XVII-го віку», що ввійшла до наукової збірки праць інституту слов'янознавства Української Вільної Академії Наук (Вінніпег, Канада). Цю працю автор присвятив давнім українсько-російським взаєминам, окреслив культурно-освітні відносини того періоду, потрактував передумови виникнення першого відомого нам Українсько-російського словника, укладеного на початку XVII століття.

До сьогодні вже зроблено чимало наукових розвідок, що дають яскравий матеріал великої цінності, який належно висвітлює показовий стан української культури й освіти часів Київської держави. Київ справді був матір'ю культури всіх руських земель XI-XV віків, а духовний центр Києво-Печерська Лавра з другої половини XI ст. стає правдивою зорею цієї культури, що сяяла на всю Русь. Та з плином віків зерна київської культури підупали, а Московія оточила себе непрохідною залізною завісою, що перешкоджало їй належно культурно зростати. Духовенство на Московії було зовсім малою освітою. Саме тому славний Київський Митрополит Петро Могила ще 1640-го року писав московському цареві Михайлу Федоровичу, що в Москві потрібно завести шкільну науку, і коли б цареві було вгодно, то Митрополит обіцяє прислати в Москву своїх учителів із Києва.

Книги писали переважно в Києві й звідси вони мандрували на північ. Так, наприклад, знамените Остромирове Євангеліє 12 травня 1056 року написано в Києві дяконом Григорієм для Новгородського намісника Остромира. А Архангельське Євангеліє 1092 року, що теж написано в Києві, потрапило далеко аж на саму північ, до міста Архангельська, звідки і його випадкова назва [1]. Важкі історичні події, наприклад Татарщина XIII-го ст., призвели до негативних наслідків. Київська рукописна книжкова література переважно або загинула, або пересунулася на Московщину, зокрема великої наукової вартості Святославові Збірники 1073 та 1076 року. Хоча українська рукописна книжка ще з самого свого початку була бродячою. Написане в Україні «Слово о полку Ігоревь» 1187 року рано потрапило на північ, де не раз переписувалося. Прикметно, що старі рукописні українські книжки писали церковнослов'янською мовою, яку на півночі досконало розуміли, тому не існувало жодних перепон для поширення київських книжок по Московії. Услід за рукописами виникають і друковані книги. Цікавим фактом є те, що українське друкарство розпочалося ще 1491-го року услід за друками в Кракові й поширилося містами України, продукуючи велику кількість цінних книг. Усі ці книги XV-XVI-XVII віків розходилися по всьому слов'янському світі, особливо по Росії. Друкарство ж у самій Москві розпочалося 1564 року, але незабаром на довгий час спинилося. Москва продукувала лише богослужбові книжки. Натомість із українських друкарень виходили книжки як богослужбові, так і для широких мас. Саме тому своїм змістом книжки з України були великою новиною в Московщині і сильно притягали до себе всіх цікавих та освічених людей. Книжки для побожного читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори, словники – усе це йшло на Москву з України й знаходило зацікавленого читача. Записи, залишені господарями на цих книжках, є свідченням того, що українська друкована книжка XVI-XVII століть вкрила майже всю Росію. Українську книжку в Москві шанували й охоче читали. 1667-го року з наказу великого государя розіслали по Єпархіях книжку Чернігівського Архiepіскопа Лазаря Барановича «Мечь Духовный», написану 1666 року [3]. Також, наприклад, був дуже поширеним у Москві требник Київського Митрополита Петра Могили 1646 року [4]. Прикметно, що навіть книжки, писані тогочасною українською літературною мовою, себто з домішкою живих українських слів, ширилися по всій Московії й знаходили собі прихильників. Так, священник XVII століття міста Орел зве «Учительное Євангеліє» 1619 року «світільником» і пише, що він вивчив цю книгу напам'ять [5]. Твори українського письменника, киянина Данила Тупталенка докладно розійшлися по всій Росії. Його «Руно Орошенное» мало вісім видань і виписки з нього містять багато старих московських збірників [2].

Відтак, українські книжки сунули на північ, а особливо твори Л. Зизанія, П. Беринди, М. Смотрицького, І. Гізеля, П. Могили, Л. Барановича, К. Став-

ровецького, І. Галятовського, А. Радивиловського тощо. Але поступово тогочасної літературної української мови мало хто розумів, а з XVII століття – вплив українців на північ усе збільшується, тому виникає потреба в перекладі російською мовою творів багатьох українських письменників. Щоправда, ставлення до українських книжок було мінливим – вони або ширилися по Москві, або їх забороняли. Ту ж долю переживали й українці – то їх сильно шанували, то переслідували. Москва бачила культуру українців й охоче приймала їх до себе на службу за гарну платню, а це вабило українців на північ. Освічені люди в Москві завжди дружили з українцями, шанували й боронили їх. Такими були Патріярхи Никон та Адріян, сам цар Олексій Михайлович, боярин Ртищев, Сильвестр Медведєв, князь Василь Голицин, царівна Софія, цар Федір тощо. Але українців та їхні книги у Москві не завжди й любили. Так, 1 грудня 1627 року в Москві засудили «Учительное Євангеліє» Кирила Ставровецького й до того ж міцно наказали, щоб на майбутнє ніхто не купував книжок українського друку [6]. Проте ця заборона нічого не допомогла й книжки таки ширилися по Московії. Немало росіян їздило до Києва навчатися, адже Київ славився своїми школами та наукою. Невдовзі на Московському Соборі 1690-го року засудили твори українських письменників XVII століття П. Могили, К. Ставровецького, І. Галятовського, Л. Барановича, А. Радивиловського тощо. Проте і це не спинило рух українських книжок, і їхня кількість збільшувалась, їх охоче читали та нерідко щиро поважали. А відтак, ширився вплив української культури на Московське Царство.

З половини XVI століття, коли в Україні народилася нова літературна мова, у якій переважали ознаки живої народної мови [6], українську книжку в Москві мало розуміли. Тому конче потрібен був українсько-російський словник. Безумовно, що попередньо є відомості не про один українсько-російський словник, але це були словники рукописні, що легко гинули.

Іван Огієнко віднайшов і відтворив рукописний Українсько-російський словник, так званий Азбуковник чи Алфавит десь початку XVII ст., що містить дату «...7191 году апрѣля 24 дня», тобто 1683 року та створений росіянином для потреб російського читача. Цей Словник, на думку І. Огієнка, переписано з попереднього, ще старшого примірника, про що свідчать часті помилки в словах, легко пояснювані списуванням. Азбуковник писаний на грубому папері, обсягом 381 аркуш, у стародавній оправі зі шкіри й дуба, гарно прикрашений. Письмо Словника – московське півуставне, але містить скорописні букви. Алфавіт подає, наприклад, слова в такий спосіб: *забрало – паркан, коцунство – жарт, зижду – будую, бѣдство – строкгость и тыж потужност в мовѣ, лестецъ – волоцюга, тулач, зрадца* тощо. Мова всього Азбуковника – російська літературна мова XVII ст., тобто церковнослов'янська з помітним впливом живої російської мови, а наголос скрізь чисто російські. Сама мова зветься «русскій языкъ». Матеріал уміщує українські, старослов'янські, грецькі, гебрейські, латинські та ін. слова; вияснення-оповідання історичні, географічні, зоологічні, ботанічні, мінералогічні, богословські, граматичні, що робить Словник енциклопедичним. Українська частина займає в Азбуковнику окреме місце й на полях навпроти цих слів зазначається їхнє джерело, наприклад, Граматика (Лаврентія Зизанія 1596 р.). Українські слова (понад 300) внесені до «иностранных рѣчей», що, як висновкує І. Огієнко, є дуже цікавою рисою в історії української культури – у XVI-XVII століттях українські книжки так сильно були поширені в Московії, що повстала конче потреба внести незрозумілі українські слова до свого московського Алфавіту.

Отже, в описаному фрагменті історії освітнього впливу України на Московію у 17 столітті Іван Огієнко підкреслює національну самобутність

української культури. Таким чином, І. Огієнко руйнує штамп сприйняття української культури як похідної, залежної від російської та доводить, що культурно-освітні процеси, вироблені впродовж довгих віків своєї історії, є гарантом вироблення національної свідомості українців.

Список використаних джерел:

1. Іван Огієнко Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків. Варшава, 1929. С. 132-139.
2. И.И. Огієнко: «Руно Орошенное» св. Д. Ростовскаго, Київ : Универс. Изв., 1912. Перероблена й доповнена ця праця перевидана в «Записках Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», 1920 р. Т. II.
3. Проф. И. Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій, СПб., 1891. С. 126.
4. Проф. И. Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій, СПб., 1891. С. 127-129.
5. Проф. А.С. Архангельскій: Из лекцій по исторіи русской литературы. Казань, 1913. С. 129.
6. Собрание Государственныхъ Грамотъ. Т. III. Ч. 77.
7. Slavistika XI: Митр. Іларіон (проф. І. Огієнко): Українсько-російський словник початку XVII-го віку. Із історії культурних впливів України на Московію. Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1951. 40 с.

The article deals with the heritage of Ivan Ohienko as the figure of Ukrainian culture and education, that keeps then or mousscintific potential, reveals the truth of complete history of native Ukrainian culture tous. This article opened another page that envisaged the indicative state of Ukrainian culture and educational the time of Kiev an state, the spread of Ukrainian books in Moscovia, preconditions for the emergence of dictionaries. It described the first known Ukrainian-Russian dictionary of the beginning of the 17th century reproduced by Ivan Ohienko. The work of Ivan Ohienko from the history of cultural and educational influences of Ukraine to Moscovia, entitled «Ukrainian-Russian Dictionary of the Beginning of the 17th Century», was included in the scientific collection of works of the Institute of Slavic Studies of the Ukrainian Free Academy of Sciences (Winnipeg, Canada) and dedicated to the ancient Ukrainian-Russian, cultural and educational relations of that period. Kiev was the mother of culture of all Russian land sin 11th and 15th centuries. But a true star of this culture became the spiritual center of Kyiv-Pechersk Lavra from the second half of the 11th century. Written books, and later also printed, traveled north and found interested readers. But literary Ukrainian language of that time was scarcelyunders to od by the influx into the literary language of living folk language. So there is a need for the translation of works of many Ukrainian writers into Russian language. Of course, there is some information about not only one Ukrainian-Russian dictionary, but these were hand written dictionaries that were easily collapsed. Ivan Ohienko found and reproduced a hand written Ukrainian-Russian dictionary, theso-called Azbukovnyk or Alphavyt (Alphabet) at the beginning of the XVII century, containing the date «...1683» and created by a Russian for the needs of Russian readers. Azbukovnyk was written on a rough paper, in volume of 381 sheets, in an ancient frame of leatherandoak. It was beautifully decorated. Ukrainian words (over 300) are included to» foreign», which, according to Ivan Ohienko, is a very interesting feature in the history of Ukrainian culture. In the 16th and 18th centuries Ukrainian books were wide spread in Moscovia. There was a need to introduce \ in comprehensible Ukrainian words to Moscow alphabet. Ivan Ohienko emphasizes the national identity of Ukrainian culture by destroying the stamp of perceiving Ukrainian cultureas a derivatively dependent on Russian. He proves that cultural and educational processes, developed for many centuries of its history, are the guarantors of the development of national consciousness of Ukrainians.

Keywords: Ivan Ohienko, cultural and educational relations, 17th century, Ukraine, Moscovia, Ukrainian-Russian dictionary.

Отримано: 05.09.2018 р.